

A Správnou artikulaci navodíme tak, že dítě, které hlásku neumí, bude při širokém rozevření úst zvucným výdechem, přirozeným hlasem opakovat po logopedovi předřikávanou hlásku. Nejdříve nacvičíme izolovanou hlásku, prodlužujeme její fonaci, potom cvičíme slabiky, slova, věty, spontánní řeč.

E Hlásku nacvičujeme před zrcadlem, aby dítě neotvíralo příliš ústa a tím se neporušil charakteristický zvuk hlásky. Na hrdle je možné ohmatat chvění hlasu.

I Hlásku **i** nacvičujeme podobně jako hlásku **e** nápodobou. Někdy upravíme postavení mluvidel tak, že mírným tlakem pod bradou vytlačíme spodinu úst vzhůru, aby se jazyk přiblížil co nejvíce k patru. Palcem a ukazováčkem druhé ruky rozta-hujeme koutky úst, tak rozšíříme ústní šterbinu a, současně přitlačujeme rty k zubům.

O Hlásku **o** cvičíme také před zrcadlem, nedaří-li se prostou nápodobou, můžeme prsty rty nastavit do potřebného tvaru a výdechový proud pocítíme na hřbetu ruky.

U Vokál **u** také nacvičujeme nápodobou před zrcadlem, chvění hlasu můžeme odhmatat na hrdle, výdechový proud pocítíme na hřbetu ruky.

Vytváření správné výslovnosti:

Hlásku **p** nacvičujeme nápodobou, nedaří-li se, cvičíme s pomocnou hláskou **m**. Jedinec bude artikulovat slabiku **ma** bezhlasně, při prodloužení **m** stlačí-me nosní chřípí, vyzveme, aby sevřel rty. Vzduch rozrazí závěr rtů a zazní hláska **p**.

Umí-li dítě vyslovovat **b**, vynecháme při artikulaci této hlásky hlas a ozve se **p**. Přímou hmatovou metodou lze vyvodit **p** tak, že si dítě podrží jednu ruku před svými ústy, druhou před logopedovými. Sevře rty, stiskneme mu nosní chřípí, při prudké explozi pocítí náraz vzduchu na ruce.

Hlásku **b** nacvičujeme podobně jako **p**. Necháme vyslovovat prodloužené **ma**, při tom stiskneme chřípí nosu, výdechový proud je nucen obrátit se do úst, prolomí retní závěr, ozve se **b**.

Hlásku **b** vyvodíme i ze slabiky **vu** přerušovaným stisknutím rtů.

Hlásku **m** nacvičujeme tak, že sevřeme rty, zuby jsou mírně od sebe, jazyk je v neutrální poloze, vyslovujeme samohlásku **a**, ozve se **m**.

vytváření správné výslovnosti:

Při nácvičku hlásek **t**, **d**, **n** vždy začínáme nápodobou výslovnosti logope-dovy. Nedaří-li se, nejdříve nacvičíme polohu jazyka, potom vzduchovou explozi. Hlásku **d** vytvoříme z hlásky nosové **n** - při sevřeném chřípí nosu vyslovuje **nana**, ozve se znělé **dadada**. Hlásku **t** můžeme navodit několika způsoby. Jednak (Sovák, 1965) si může dítě nabrat na hřbet jazyka slinu a snaží se ji jemně vyplivnout. Má-li slinu na hrotu jazyka udržet, musí jej zvednout a tím vytvořit patřičný závěr na horních alveolách. Vyplivne-li slinu při tomto postavení jazyka, ozve se **t**.

Dovede-li dyslalik vyslovit hlásku **d**, šeptem energicky vyslovuje **dadada**, ozve se **t** (Sovák, 1956, považuje tento způsob za problematický. Nedovede-li dítě vyslovit neznělé **t**, zpravidla nedovede vyslovit ani **d**, ani sebejemněji šeptané **d** se žřídka kdy změnit v **t**.)

Hlásku **n** se tvoří podobně jako **t**, **d** ale jen s ústním závěrem, bez uzávěru patrohltanového. Při navození dáme dítěti vyslovit **m**, rty při tom oddálíme, po-otevřeme ústa, s hrotem jazyka i alveol horních řezáků (můžeme pomoci zved-nout mechanicky).

Vytváření správné výslovnosti:

Při vyvozování hlásky **f** vycházíme z fonkací cvičení (do svíčky, vaty, pa-pírku apod.), naučíme usměrnit výdechový proud vzduchu středem úst. Spodní ret můžeme jemně přitřít ve střední čáře, aby se dotkl horních řezáků. Ozve se **f**. Znělá hláska **v** se vytvoří přidáním hlasu při artikulaci **f**. Hlásku **v** můžeme vytvořit z prodlouženého vokálu **ú**, ukazováčkem přitiskneme spodní ret k ostří horních řezáků, ozve se **vú**. (Výšejn, 1991, doporučuje při využití této metody přidávat k vyslovovanému **ú** ještě samohlásku - **úa, úe, úí, ...** ozve se **ua, ue, ui, ...**).

Hlásku **g** vyvozujeme obdobným způsobem jako **k**, tyto dvě hlásky se liší znělostí, proto při párové hlásce **g** vycházíme z hlásky **d**, (**d**).

Vytváření správné výslovnosti:

Při nácvičku souhlásek **t**, **d**, **n**, tzv. „měkčení“ je možné vycházet z hlásek **t**, **d**, **n**. Hlásku **t** navodíme tak, že dyslalik bude vyslovovat **ttt**, nebo lépe **tytyty**, hrot jazyka se při tom opírá o spodní řezáky. Můžeme si pomoci stlačením hrotu jazyka špachtlí za spodní řezáky, jazyk se snaží špachtlí vytlačit, tím se zvedne jeho přední část k patru, závěr se posune z alveol na tvrdé patro, ozve se **t**. Obdobným způsobem vyvodíme z **d** hlásku **d**, z **n** hlásku **n**.

Vyvození hlásky **k** probíhá tak, že při zvýšené, ale ne přehnané energii se vyslovují slabiky **katata**, **tytyty** nebo jen **ttt** a prstem nebo špachtlí stlačíme hrot jazyka dolů a nazad. Hrot jazyka se posunutím prohne vzhůru, dotkne se patra a utvoří se potřebný závěr. Ozve se hláska **k**.

Někdy se používá při vyvození **k** poloha vleže, kdy při zakloněné hlavě klesne jazyk vlastní vahou k měkkému patru. Potom jen lehce vytlačíme jazyk pod bradou dozadu a ozve se **k**.

Při odstraňování sigmatizmní řady *s* (*ostrých sykavek*) začínáme vyvozením souhlásky *c*, z ní se potom snadno vyvodí *s* a *z*. Nejdříve se snažíme nacvičit, aby výdechový proud vycházel z úst podélnou osou jazyka a třel se o ostří řezáku. Dítě přiblíží zuby k sobě (na vzdálenost 1 - 2 mm), koutky úst se zasadí (jako při úsměvu), při tomto postavení se šeptem vyslovuje opakovaně *t*, ozve se *c*. (Podle Sováka, 1965, v některých případech, např. při sigmatizaci laterálních, musíme usměnit hrot jazyka za dolní řezáky a hlásku *c* navodit ne z opakovaného, ale z prodlouženého *t*, jazyk se bude opírat o alveoly a neuchytí se od podélné osy jazyka). Když se podaří tuto hlásku sluchově rozlišovat a zapojit do slabik slov (na začátku, na konci i uprostřed), do vět, můžeme navodit hlásku *s*.

Hláška *s* se navodí z *c* - budeme šeptem, bezhlasně, prodloužené vyslovovat *c*, jeho ukončení můžeme zdůraznit a ozve se *cccs*. Dítě musí hlásku sluchově rozlišit.

Hlásku *s* může vytvořit z prodlouženého *f* - foukáme *fff* a rukou upravíme mluvídla na postavení *s* (roztahneme koutky úst, až se ozve sykot).

Z hlásky *s* přidáním hlasu vyvodíme *z* (bzučíme „jako včela“), dělá-li prositě ozvučení potřé, můžeme využít hmatu, dítě může pocíť vibraci na hrtanu nebo na temeni hlavy u logopeda i u sebe.

U některých dětí se osvědčuje postup, kdy se začíná nacvičovat nejprve hlásku *s*.

Po navození řady ostrých sykavek, když dovede dítě hlásky diferencovat ve spontánní řeči, můžeme přistoupit k vyvození řady *š* (*tlupých sykavek*).

Při vyvození hlásky *š* můžeme zvolit několik postupů - umlí dítě *c*, necháme je hlásku vyslovovat, při tom rukou stiskneme v koutcích tváře a rty vytáhneme do výšplenu, hrot jazyka zadáme špacítki nebo kroužkovou sondou vzad, ozve se *č*, nebo můžeme užít hlásku *f*, dítě bude třeš vyslovovat *ta ta ta*, rty výšplně rukou, můžeme sondou nadzdvihnout hrot jazyka a zadat mírně vzad. Ozve se *č*.
Z hlásky *č* se vyvodí *š* a *ž* obdobně jako *s* a *z* z hlásky *c*.

Hlásku *š* vytvoříme prodloužením hlásky *č*, hláška *ž* ze *š* přidáním hlasu. Postup při vyvození sykavek není vždy stejný. Některí autoři, např. Seeman (1955), vyvozují nejdříve tupé sykavky a z těch potom řadu sykavek ostrých.

Vytváření správné výslovnosti:

Při navození souhlásky *j* vycházíme z fyziologicky blízké hlásky *l*. Vyslovujeme lehce prodloužené *l* na jediný výdech se samohláskou *a* - *la* (jako dvojhlasiku, ne odděleně) a ozve se *ja*. Potom přidáváme ostatní samohlásky (*eo, íu, ...*).

Vytváření správné výslovnosti:

Hlásky *ch* můžeme navodit bezhlasým intenzivním dýcháním na ruce („zobou nas ruce“) při postavení mluvídel na *a*, ozve se *ach*. Také můžeme při vytváření *ch* postupovat prodlouženým vyslovováním aspirovaného (dýchání) *h* jako *kch*. Můžeme využít hlásku *š* - dítě bude při větším čelistním úhlu prodloužené vyslovovat *š*, přitom mu hrot jazyka zadáme hlouběji do úst. Tím se hřbet jazyka dotkne patra, hláška *š* se změní v *ch*.

Vytváření správné výslovnosti:

Souhlásku *h* vyvodíme odhmatáváním vibrace hrudníku (dítě položí ruku logopedovi na hrudník a druhou na svůj hrudník a snaží se napodobit), výdechový proud může též kontrolovat před ústy. Můžeme též hlásku vyvodit tak, že dítě mluvídla nastaví na hlásku *a* a bude vyřáčet výdechový proud silným nasazením dechu. Výdechový proud můžeme kontrolovat na ruce, vatě, kousku papíru apod.

Vytváření správné výslovnosti:

Při vyvození hlásky *l* užíváme názornost - dítě napodobuje logopeda před zrcadlem, bezhlasně zvedá hrot jazyka za horní řezáky při otevřených ústech. Někdy použijeme na podložení jazyka, aby se pozvednul, prst nebo špacítki, potom cvičíme spojení *l* se samohláskami. Také můžeme vyjít z koncového *l* a cvičíme se samohláskami a ve slovech s prodloužením koncovky (*dal, mol, ul, šel*). Někdy se při tvorbě hlásky *l* pohybuje dolní čelist, musíme ji fixovat rukou nebo tomuto pohybu zabráníme tak, že necháme fonovat prodloužené *a*. Při ukončení fonace zvedneme hrot jazyka k horním alveolám. K nácviku tohoto pohybu se připojí při zvednutí hrotu jazyka hlas ve formě neurčitěho volání (heknutí). Potom nacvičujeme pohyb dolů („plácní jazykem“) po ukončení fonace (po heknutí). Je nutné stále zapojovat sluchovou kontrolu.

Vytváření správné výslovnosti:

Je-li správně artikulována hláška *r*, můžeme z ní vyvodit hlásku *ř* - necháme šeptem prodloužené artikulovat *rrr*, přitom budou zuby na sobě, rty výšplně, jako při *š*, spodní čelist mírně vysunutá vpřed. Postavení rtů můžeme dosáhnout stlačením tváří prsty a při tom prostředníkem tlačí spodinu ústí nahoru.

Při obdobném postavení mluvídel a dosti otevřeném čelistním úhlu se šeptem vyslovuje skupina hlásek *dri - dri - dri - dri - dri - dri - dri*, ozve se *dřiví*. Čelistní úhel lze udržet pomocí dřevěné tyčinky asi půl centimetru široké, kterou vložíme mezi stoličky souběžně s osou jazyka.

Napodobujeme zvuk auta - *dirr* nebo *trr*. Píací leť - *frt*. Je to osklivé - *brt*. Zlý pes vrčí - *rrr*. Holub vrká - *vrku, vrku*. Vrána krákorá - *krrr* (zde obzvláště pozor na nebezpečí vzniku velárního *r*). Hrajeme na basu - *brum, brum*. Děťátko bumbá - *brm, brm*. Pejsek kouše - *rvf*. Zpíváme si - *trala*. Koť volá na koně - *prrr*. Krocán

Nácvik hlásky *r* z hlásky *d* provádíme následovně: necháme dítě vyslovovat hlásku *d* (podle našeho vzoru) zeslabeně, lehce, aby hrot jazyka nemohl přilnout k dásni, co možná nejšíji, třeba šeptem. Pak necháme *d* vyslovovat rychle za sebou *dddadd* a dále ve spojení se souhláskou *t* - *tdidd*..., načež volíme vhodná slova, ve kterých hlásku *r* nahrazujeme hláskou *d*.

Použijí špacítky - necháme dítě vyslovovat prodloužené *ddd* a současně přitiskneme na spodní plochu jazyka špacítky, kterou vytáhneme - „vytahneme“. Místo *ddd* se ozve *drrr*. Podobným způsobem může dítě cvičit samo pomocí prostředníku, malíku a ukazováku. Později stačí uvedený pohyb pouze naznačit prstem nebo špacítky před ústy a dojde ke stejnému efektu, což je přechod ke spontánnímu tvorbě vibrací. Vytvořený zvuk dále zapojujeme do slov a identifikujeme ho s hláskou *r*.